

DIGITALITZACIÓ, BUIDATGE I TRACTAMENT TEXTUAL DE L'ONOMASTICON CATALONIAE

Mar BATLLE
Institut d'Estudis Catalans
Gemma FERRER CARRERAS
Universitat de Barcelona
José Enrique GARGALLO GIL
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

1. L'ONOMASTICON CATALONIAE (ONCAT)

El projecte de digitalització d'aquesta obra impulsat per l'Institut d'Estudis Catalans posa a l'abast de tothom la consulta per internet de l'*Onomasticon Cataloniae* (8 vol., 1989-1997), que és una de les dues grans obres de referència de Joan Coromines, juntament amb el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana (DECat)*. Obra molt destacada de la lingüística catalana i reconeguda internacionalment pel seu valor intrínsec, l'*OnCat* no és només una aportació de caràcter onomàstic sobre els noms propis de l'àmbit català, sinó que conté, a més, una gran riquesa lèxica i dialectal i depassa l'àmbit de la llengua catalana. Per això, els darrers anys, alguns autors han posat de manifest la projecció romànica de l'*OnCat* i la seva utilitat per a estudiosos d'altres llengües (Casanova 2006, 2012; Gargallo 2018, 2021 i en premsa; Ribes 2005).

L'*OnCat* fou concebut a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i esdevingué el projecte fundacional de l'Oficina de Toponímia i Onomàstica, constituïda el 28 de desembre de 1921 sota la direcció de Josep M. de Casacuberta (Moran 2012). Després de la dictadura de Primo de Rivera, el treball de l'aleshores anomenat *Diccionari de toponímia i onomàstica catalanes* fou assumit per Joan Coromines, quan entrà a treballar a l'Oficina de Toponímia i Onomàstica. Ell en seria responsable durant tota la vida, i qui s'havia d'encarregar de mantenir-lo viu, fins i tot des de l'exili, amb l'ajuda dels seus col·laboradors.

L'*OnCat* és una obra de consulta bàsica per a qualsevol estudiós de l'onomàstica catalana, ja que Joan Coromines sempre acompanya l'explicació etimològica d'un nom amb les formes provinents de la documentació antiga. Al marge que l'etimologia propo-

sada per Coromines sigui més encertada o menys, la documentació antiga que aporta constitueix un conjunt de dades objectives imprescindibles per a l'estudiós. D'aquí la importància de digitalitzar aquesta obra, que molt sovint no es troba a les biblioteques, i que forma part del nostre patrimoni cultural.

El projecte va endavant gràcies a l'entesa i la col·laboració dels quatre components de l'equip de treball. A més, es beneficia del suport de la Comissió d'Onomàstica i de l'Oficina d'Onomàstica, així com de la Fundació Pere Coromines i de diversos investigadors que van col·laborar d'alguna manera amb Joan Coromines en l'*Onomasticon*. Vegeu-ne els detalls a continuació:

I. Equip de treball:

- a. Direcció: José Enrique Gargallo Gil (UB / IEC).
- b. Coordinació: Mar Batlle (IEC / UB).
- c. Tècnica: Gemma Ferrer Carreras (graduada en Filologia Romànica i Filologia Catalana –UB, postgraduada en Assessorament Lingüístic i Serveis Editorials – UB).
- d. Recursos digitals: Santi Muxach (cap del Servei de Recursos Digitals de l'IEC).

II. Amb el suport de:

- a. Comissió d'Onomàstica de l'IEC: Joan Peytaví (president), Cosme Aguiló, José Enrique Gargallo, Lluís B. Polanco, Enric Ribes, Albert Turull, Joan Miralles i Josep Moran.
- b. Oficina d'Onomàstica de l'IEC: Enric Ribes (director), Joan Anton Rabella i Mar Batlle.
- c. Fundació Pere Coromines: Josep Ferrer Costa, Joan Ferrer Costa i Joan Pujadas.
- d. I els investigadors: Joseph Gulsoy i Philip Rasico, membres corresponents de la Secció Filològica; Xavier Terrado Pablo (Universitat de Lleida), i Emili Casanova (Universitat de València).

2. LA DIGITALITZACIÓ DE L'ONCAT

2.1. LA WEB DE L'ONCAT

Gràcies al Servei de Recursos Digitals de l'IEC, l'*OnCat* disposa avui d'una pàgina web (<oncat.iec.cat>) en què s'ha reproduït l'índex de l'obra i a partir de la qual es pot consultar el seu contingut. També s'ha reproduït el pròleg i altres informacions que apareixen a l'obra impresa, com ara els criteris amb què es va fer l'índex. I s'ha inclòs la bibliografia, les abreviatures i la notació fonètica procedents del *DECat*, ja que l'*OnCat* no disposa d'aquesta informació i creiem que pot ser útil als usuaris. A més, s'ha incorporat l'explicació de l'origen de l'*OnCat* i la seva vinculació amb l'IEC, aspectes fundacionals prou desconeguts en general.

Per facilitar l'estudi sistemàtic dels noms, s'ha incorporat la cerca «Comença per», «Conté» i «Acaba en». Il·lustrem la utilitat d'aquest mecanisme amb dos exemples emprant la cerca «Acaba en», que permeten observar el resultat de determinats tractaments fonètics peculiars de l'àrea de frontera constitutiva catalanoaragonesa. Entre parèntesis indiquem el nombre de formes que retorna la cerca en qüestió.

Cerca 1: Acaba en *-ui* (237); Acaba en *-ué* (36)

Els topònims amb aquestes terminacions se situen a l'àrea nord-occidental del domini lingüístic. Aquestes dues sèries de noms (*Beranui*, *Ardanui*, *Açanui*, etc. / *Renanué*, *Eresué*, etc.) suggereixen un fons primitiu prellatí constituït per la terminació *-ōi*, comparable a les solucions actuals del català (*hui*, *avui*) i de l'aragonès (*güe*) a partir d'*HÖDIE*.

Cerca 2: Acaba en *-urri* (30), Acaba en *-iasa* (4), Acaba en *-ieso* (15), Acaba en *-iero* (10)

Aquestes terminacions són característiques també de la toponímia nord-occidental. Les acabades en *-urri* tenen ressonàncies basques. I els tres resultats de l'evolució del sufix *-ELLU* (*-ELLA*) responen a tractaments fonètics de l'estrat romànic precatalà de la zona: *Comiasa*, *ESTEPIASA*, *TORRECIASA*; *CASTIESO*; *BASSIERO* («Nom d'un gran cim a la línia de muntanyes que separa la Vall d'Espot de la Vall d'Àneu»), *CAGARIE-RO* (Vall d'Aran), *Castiero* (terçó central de l'Aran) i *LLAPIERO* (terme de Vilaller).¹

2.2. LA COMPLECIÓ DE L'ÍNDEX ORIGINAL I EL TRACTAMENT TEXTUAL DE LES ENTRADES

Com es pot llegir a les «Observacions generals de l'índex elaborat per Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas», en l'elaboració de l'obra s'han «processat 45.383 fitxes. L'índex és un instrument auxiliar que pretén facilitar la consulta d'una obra de tanta complexitat com la present». La magnitud de la tasca imposava una certa restricció a l'hora de seleccionar els noms que formarien l'índex, que prioritàriament foren els topònims catalans. No obstant això, l'*OnCat* conté altres informacions que hem considerat que són d'interès per als estudiosos i que creiem que val la pena que també apareguin indexades. És per això que s'està fent un segon buidatge de l'obra que pretén completar l'índex i que inclou:

- Formes antigues de noms propis, que no es van incloure en l'índex original.
- Antropònims catalans i noms propis d'altres àmbits romànics, que no estan entrats sistemàticament (*Arguis*, *Abendaña*, *Abrantes*, etc.).
- Lèxic comú (català i d'altres llengües romàniques).
- Gentilicis.
- Dites tòpiques (sempre relacionades amb un topònim).

1. Mantenim l'ús de les majúscules (i també la cursiva o la rodona), com en l'obra original, on els topònims amb entrada pròpia apareixen sempre escrits en majúscula.

L'equip de treball disposa d'una web privada de l'*OnCat* on es poden inserir les entrades noves, que es veuen amb un fons de color blau amb el propòsit de diferenciar-les del material primitiu. L'índex original conté 45.528 entrades. I fins ara s'ha fet el buidatge de la lletra A i la B, i s'ha començat la C. S'hi han afegit 11.860 entrades (11 de març de 2021). Per tenir una idea de la proporció de dades noves, indicarem que les entrades antigues de la lletra A representen un 66 %; i les noves, un 34 %.

Paral·lelament a la compleció de l'índex, es treballa en el tractament de la informació de les entrades (tant de les noves com les de l'índex inicial), que permet la posterior explotació sistemàtica de la informació. Cada entrada disposa dels següents camps d'informació:

1. Les dades necessàries per enllaçar amb el pdf (volum, pàgina, columna i línia).
2. Les dades de la localització del topònim («coordenades»; «municipi», en el cas dels noms de l'àrea de parla catalana; «altra localització», que està pensat per a localitzacions vagues i de fora de l'àmbit lingüístic català).
3. Categoria lingüística (antropònim, topònim, lèxic, gentilici, dites tòpiques i refranys).
4. Llengua / Àrea lingüística (assignació a la zona on es parla una determinada llengua o varietat, que són, per ordre alfabètic: aragonès, benasquès, asturleonès, basc, castellà, català, francès, francoprovençal, gallec, italià, varietats italomàniques, occità, occità aranès,² portuguès, retoromànic [friülà], retoromànic [ladí dolomític], retoromànic [romanx]).
5. Etimologia (espai que mantenim de moment en guaret). Som conscients de la dificultat de precisar o consensuar determinades etimologies.
6. Persones esmentades en l'entrada (permet identificar aportacions diverses, com les de col·laboradors o informants).
7. Comentari (calaix de sastre que acull informacions complementàries).
8. Redactors de les entrades (permet quantificar la feina dels ajudants de Coromines).

Amb el tractament de les dades es poden recuperar de manera sistemàtica informacions d'allò més diverses, no gens fàcils de localitzar altrament, la qual cosa permet fer visibles aspectes insospitats o desconeguts de l'obra. De moment es poden fer cerques per «categoria» i recuperar les formes corresponents a tipologies, com les de «topònim», «antropònim» o «lèxic». Segons les dades actuals, la toponímia representa un 65 %, i la resta aplega informació lèxica (26 %) i antroponímica (8 %), que apareix sempre en funció de la toponímia.

La cerca per «llengua / àrea lingüística» permet recuperar les formes corresponents a una determinada llengua o varietat romànica. A partir de les dades de què avui disposem, un 20 % de les entrades correspondrien a formes no catalanes. De tota manera, les dades actuals són encara una mica enganyoses, per tal com les entrades més explotades fins ara en el tractament textual de l'*OnCat* són les de l'àrea de llengua catalana. Per contra, la

2. Hem volgut donar especial visibilitat a l'àrea de la Vall d'Aran, amb l'etiqueta bimembre d'*occità aranès*, que concilia l'occitanitat de la llengua amb la seva especificitat aranesa.

resta de materials, de moment, ha estat tractada en proporció menor, perquè el seu estudi requereix més temps i s'anirà abordant progressivament.

En el futur s'afegiran més cerques que permetran recuperar i quantificar, per exemple, els topònims del País Valencià o de la Catalunya del Nord.

3. VISIBILITZACIÓ D'ALTRES ÀREES ROMÀNIQUES EN L'ONCAT

Tenint present que, quan es concebé el projecte primigeni de l'obra, aquesta havia de comprendre «la Toponímia i l'Onomàstica dels països de llengua catalana i territoris limítrofs» (Moran 2012: 12),³ no és estrany trobar-hi especialment referències a l'àmbit aragonès⁴ i a l'occità. A més de la representació d'aquest espai veí,⁵ així com del benasquès com a àrea intermèdia (vegeu 3.1.) i la contigua Vall d'Aran (cf. 3.2.), l'*OnCat* inclou formes procedents d'altres àrees romàniques (vegeu els punts 3.3. i 3.4).

3.1. LA VALL DE BENASC

Ens interessa particularment remarcar l'especificitat de l'àrea benasquesa. L'entrada *Benasc*, prou extensa (II, p. 424-429), és redactada per un dels col·laboradors de Coromines, que s'identifica just abans de les notes de complement, com a X. T. [= Xavier Terrado]. Sobre el topònim *Benasc*, llegim a l'inici del segon paràgraf: «El tractem en l'*Onomasticon Cataloniae*, però no ens desplauria que s'estudiés en un hipotètic *Onomasticon* aragonès, si aquest arribés a escriure's algun dia» (II, 424b19-21). D'altra banda, a la primera nota Xavier Terrado prepara el terreny per a un extens passatge en què el mestre Coromines s'havia referit a l'especificitat benasquesa entre els dos tipus romànics amb què fa frontera, el català i l'aragonès (llegiu el passatge reproduït sota l'epígraf 3.4). Vegem un exemple corresponent a aquesta àrea lingüística. A la part alta de la Vall de Benasc, hi trobem un topònim de singular híbridisme (*AIGUALLUT*), explicat dins d'una breu entrada que redacta igualment Xavier Terrado:

AIGUALLUT (II, p. 36a20-33)

El *Forau d'Aiguallút* [...] es troba just sota la gran gelera [de l'Aneto] i no gaire lluny del refugi de la Renclusa [...]

Cal pensar en un compost de *aigua* i *llot* (II. LUTU) 'aigua de illot'. El llatí LŪTU pot donar *llut* per la coneguda metafonia alt-aragonesa i benasquesa del tipus *u-u* > *u-o*. Els exemples

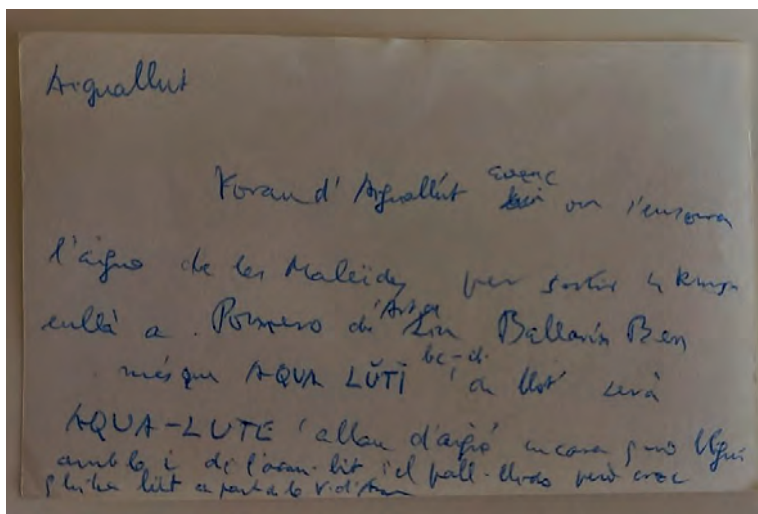
3. Si bé queden fora de l'obra també l'Alguer i l'enclavament administrativament murcià del Carxe.

4. A propòsit de l'espai (alto)aragonès, resulta significativa aquesta afirmació inclosa al pròleg de l'obra: «Hom s'ha decidit també a afegir la meitat septentrional de la part aragonesa de la província d'Oscà, que estableix el lligam entre el territori català i el domini de la llengua basca [...]» (vol. I, p. VII). <https://oncat.iec.cat/proleg_coromines.asp>.

5. Que ha donat peu a un treball de Gargallo (en premsa).

són nombrosos àdhuc a la Ribagorça oriental: *Lo Pusso, Cunco, Recunco, Pallerulo, Car-raduno, Porroduno* (II, 36a20-33).

Reproduïm ara, com a penyora corominiana, la cèdula original, que fa visible la complexa presentació gràfica dels materials escrits pel savi barceloní (grafia no fàcilment llegible, afegitons, esmenes, fletxes), i, a més, demostra que en alguns casos (com ara aquest) la tasca del redactor no anava gaire més enllà de la —no sempre fàcil— de transcriptor.

Cèdula corresponent a *Aiguallut* (cedida per la Fundació Pere Coromines)

3.2. LA VALL D'ARAN

Com és ben sabut, l'Aran és un dels llocs de referència en la vida de Joan Coromines. La seva tesi doctoral (Coromines 1931) versà sobre el vocabulari aranès. I sobre el parlar de la Vall d'Aran va tornar en una obra crepuscular (1990). En aquesta, val la pena consultar l'entrada *vi*, i més concretament la nota 1, que el porta a les vivències araneses de joventut i, entre altres referències impagables, al cognom matern de *Vigneaux* (amb les seves variants gascones).

Per a la Vall d'Aran triem l'exemple d'un topònim amb ressonàncies pirinenques en aquesta àrea de cruïlla, en què un *Beussa* aranès té el seu espill en el topònim altoaragonès veí de *Bielsa* (de vessant mediterrani), que curiosament rep la designació de *Béusso*, com a exònim, entre la gent de Luishon, lloc veí de l'Aran (II, 501a46).⁶

6. Que Coromines grafia *Luixon*. Però no ens ocuparem ací de la peculiar grafia corominiana de l'aranès i dels topònims de l'Aran.

BEUSSA

Pron.: *béusa*, pda. important te. Vilac, Vall d'Aran, oït 1932, i ja abans. Curiosa romànica d'un celtisme que ha denominat llocs famosos. El «pays» fr. *Beauce*, capital Chartres (Eure-et-Loir). *Bielsa* vall central de l'alt Aragó (*biélsa*, investigada lingüísticament per Badia Margarit i jo mateix [Coromines] (1965); la gent de Luixon, però, pronuncia *béusso* (*Bouts d. Mount*, xxix, 78).

3.3. ASTURLLEONÈS

Per exemplificar la presència de topònims d'aquesta àrea lingüística en l'*OnCat*, esmentarem les *Biescas* diverses del nord peninsular que apareixen dins l'entrada *BIESQUES* (III, 12b27-14a35), redactada per Xavier Terrado. La comunió onomàstica d'aquest tipus toponímic preromà vincula la Ribagorça amb l'Alt Aragó i amb Astúries, on es troba molt ben representat. Fins i tot resulta curiós que hi hagi autèntics homònims, o si més no parònims, entre dos espais prou distants a la península, com són el contínuum ribagorçà/altoaragonès i l'asturià:

La pronunciació amb diftong *ia* és normal. Àdhuc en el cartell indicador que es troba a la carretera ha estat adoptada la forma *Biascas*. No és això obstacle per dubtar de la identitat etimològica amb les altres *Biescas* aragoneses i asturians.

D'altra banda, queda ben palès que Joan Coromines estava al corrent d'una publicació tan rellevant per a la toponímia asturiana com és l'obra de Xosé Lluís García Arias (1977), de la qual extreu un detallat paràgraf sobre les diverses variants que responen a aquest mateix tipus onomàstic:

Nuestros lugares llevan nombres como: *Viesca* (Mieres), *La Viesca* (Llangreu, Salas, Villav.), *Viescabozá* (Llaviana), *Viescas* (Salas, Teberga, Illas, Suarca, C. Narcea), *Viesques* (Xixon, Llangreu), *Les Viesques* (Mieres), *El Vescón* (Mieres), *Viscarrionda* (Lena), 'viesca redonda' (III, 13a21-27).

També s'estableix una connexió amb Astúries a propòsit de la *xana* 'nimfa o goja de les fonts' d'aquesta llengua germana dins l'entrada *FONTJANINA* (IV, 248a31); i concretament en relació amb l'etimologia *Fontem *DIANINAM* 'font de les dones d'aigua' que Coromines postula per aquest topònim català de la Ribagorça. La *DIANA* que alimenta la *xana* d'Astúries constitueix també, segons Coromines, la base de la *Jana* del Maestrat i de la localitat lingüísticament fronterera d'*Anna*, que tant ha interessat el seu deixeble Joseph Gulsoy.

3.4. EL CAS ESPECIAL DE BÉDAR, ALMERIA

Bédar és el poble, de la província d'Almeria, on nasqué Bárbara de Haro, esposa de Joan Coromines. I resulta significatiu el ressò sobre aquesta àrea peninsular de l'Andalu-

sia oriental dins l'obra de Coromines, tant en el *DCECH* com en el diccionari català i en l'*Onomasticon*. Es tracta en general d'allusions elusives, sense esment explícit pel nom de l'esposa (Gargallo 2013). Vegem-ne un parell d'exemples:

Mojácar, mun., p. j. Vera (Almería) poblaci3n muy curiosa a cuyos habs. miran con prevenci3n los pueblos vecinos, por su vestido a la antigua, sus costumbres diferentes (descritos por mi esposa, nacida en B3dar, a unos 12 k.) [*DCECH*, vol. V, 379b32-36]

El Chive un poblet de 60 hab. a la prov. d'Almeria, agre. al mun. de Lubr3n, entre aquest poble i *Serena* (agre. a B3dar, on nasqué la meva dona), i a ella li sentia «és *al3ibe*» doncs amb l'art. aràbic aglutinat i la pron. -a per a, pr3pia del parlar morisc. (*OnCat*, VIII, 135a43-47; *XIVA*).

La «dona de record immarcescible», tal com Coromines la identifica en una evocaci3 p3stuma sota l'entrada *marcir* (i la subentrada *immarcescible*) del *DECat* (vol. V, 473b39-44), és la mateixa a la qual es refereix dins del *DECat* sota *lled3*: «en la forma que em puntualitzava la dona d'immarcescible record, parlant de la fruiteta: «*almecinas...* no: *latones*, como decimos allí» (B3dar, Almer3a, 1948). [V, 121a56- 59]; curiosament amb la indicaci3 d'un any (1948) en qu3 Coromines es trobava professant la filologia romànica a la Universitat de Chicago.

Resulta excepcional la menció explícita que registra l'*OnCat*, en qu3 la «valenta muller» de Joan Coromines hi figura a prop3sit d'una travessia pirinenca, identificada amb prenom (*Bàrbara*, a la manera catalana) i cognom (*de Haro*):

EL PORTARR3 d'Espot: l'alt3ssim pas de 2400 alt. entre la vall d'Espot-St. Moriç i la Ribera boïnesa de St. Nicolau (1935, exc. 224); 1970 en qu3 vaig pas[s]ar-lo a peu des de Boi a Espot en companyia de la meva valenta muller, Bàrbara de Haro. (VI, 266b21; *PORT*).

4. EL PROP3SIT DE VISIBILITZAR ALTRES ASPECTES LINGÜÍSTICS DE L'OBRA

Malgrat que l'*OnCat* és una obra de caràcter fonamentalment onomàstic, conté altres informacions d'interès, com ara gentilicis, malnoms col·lectius i dites tòpiques, que gràcies al tractament textual de les entrades es poden recuperar de manera sistemàtica. De cada ítem indexat, se n'indica la llengua, a més d'altres informacions complementàries. Aix3 permet de fer visible la gran presència de referències al lèxic català, usades generalment per fonamentar l'etimologia del topònim o antropònim en qüestió. En molts casos, en l'*Onomasticon Cataloniae* es recullen formes antigues o bé variants geogràfiques d'arreu del domini lingüístic. Vegeu, per exemple, la referència a la variant *bronir*, pr3pia del valencià, i al terme antic *bonir* 'brunzir' dins l'entrada *El BRONYIDOR* (III, 123b46):

O penya del — te. Vall de Gallinera [...]: deriv. d'una variant del val. *bronir*, cat. ant. *bonir*, 'brunzir', car diu que arrimant-hi l'orella se sent un brogir (aigües subterrànies?).

O l'explicació sobre les denominacions de l'eriçó de mar emprades arreu del domini lingüístic català dins l'entrada *BOC* (III, 38b19):

2) Del marisc *boc* «arbacia pustulosa» (cat. *garotes*); conegut més generalment en la forma *bogo* mall. i val. que és la modalitat mossàrab del mateix nom; o bé el compost *bogamarí* (article del *DECat* II, 35 ss.); però en lloc d'aquestes també s'hi havia usat la forma catalana estricta *boc* (36b6 ss.). D'aquí *Cala de Boc*, en una illeta adjacent a Formentera (xxxix, 29.8), com explico allí. També en altres paratges costers de les Illes: *Cingle del Boc* te. Pollença, a la costa Nord de Formentor, entre el Colomer i les Orelles-d'Ase (xlii, Nom. Mar., núm. 53). Puig des *Boc* i Coll des *Boc*, dins la península d'Alcúdia (xl, 74.22, Masc. 7F4).

La tasca de compleció de l'índex original no només permetrà quantificar el lèxic català tractat en l'obra de Coromines, sinó que també donarà compte del tractament que rep la variació diatòpica i diacrònica. Així mateix, amb la indexació i la classificació del lèxic comú es palesaran també les nombroses mencions a altres llengües, fet que evidenciarà la projecció romànica de l'obra. A tall d'exemple, vegeu aquest fragment de l'article *Aguiló* (II, 24b48):

AGUILÓ

[...]

5) És un poblet de la vall subpirenaica d'Àger, que ve citat com «les Cases de *Aguiló*» en el cens de 1359 (*CoDoACA* XII, 25); i és cert que aquest lloc ve en enfilada dret al Nord de la línia Balaguer-Castelló F.-Os de B.-Tartareu, però importa més per al cas la situació respecte d'Àger, del qual es troba 4 k. a l'O.; i sobretot la forma moderna del nom és *Aguiló* segons les geografies i nomenclàtors (i Porcioles, *Fk. de la Vall d'Àger*, 14): conforme, quant a la *u*, amb el nom popular, oït *gujó* a la Règula i a Àger mateix (1956). [...]

Que les formes radicals ACULI- i AQUILI- alternaven amplament i des del llatí vulgar antic: és sabut que en cast.-port. ha quedat la forma radical *aguijón*, *aguijada* (*ilhão*, *ilhada*), cast. *guija* (< *aguija*), mentre que ha predominat el tipus *agulló*, *-llada*, en cat., oc. *agulhon*, it. *aguglione*, no sense reaparèixer *aiguillon* de forma més ambigua, en francès.

L'obra de Joan Coromines desborda fins i tot les fronteres de l'espai romànic. L'elevat nombre d'informacions relacionades amb el lèxic basc n'és un exemple palmari:⁷ actualment (19 de maig de 2021) se n'han recollit 412 referències. Els termes bascos s'inclouen a l'índex, com s'hi introdueixen també les mencions al lèxic d'altres llengües, com ara l'anglès o l'alemany. Vegeu, per exemple, l'article *BURG*, *BURGO* (III, 145a48):

BURG, BURGO

i alguns altres NLL de l'Alt Pallars.

[...]

7. I val la pena llegir de nou, ara a propòsit del basc, el passatge citat a la nota 4.

ETIM. Que és ibero-basca, almenys, és indiscutible. Com ja va suggerir M-Lübke (*BDC* xi, 7, amb algun dubte); seguit per mi, *E. T. C.* i, 223.226, 267 i 146). Després es va dubtar més perquè no era vàlida la indicació del navarrès *Burguete* (prop de Roncesvalles) per la qual es guiava M-Lübke: com sigui que aquest [s. xvii] només és el nom romànic (derivat del germanisme), sense connexió amb el nom euskèric del mateix poble, *Ahuritze* [...]; per això Badia [...] suggeria que vingués del cat. *bruc* nom de planta; idea desencaminada: no sols perquè ja ho mostra l'alternança *-i/-u/-o*, sinó perquè la *-k-* etimològica (del cèlt. *vroiko-* > *BRUCO-*) no es podia sonoritzar en el pre-català de la Vall d'Àneu, i menys en basc.

En realitat, però, els fets bascos comproven que això és un nom d'arbre euskèric; no sols el *burki* 'aladern' accepció secundària, que M-Lübke trobava en Azkue. Es tracta més aviat del 'bedoll' (abundantíssim en aqueixes valls); *bnav.* i *sul.* *burkhi*, *anav.* etc. *urki*, *guip.* *epurki*, *bisc.* *turki* (amb *t-* adventícia) en el parlar alabès de Zigoitia [...].

Una altra opinió que havia fet dubtar [...], era la tesi de Schuchardt, que aquest nom basc del bedoll pogués ser manlleu del germànic o d'una altra família indoeur. [...]: a. al. ant. *birihha*, franconià *mj.* *birka* (glosses de Trèveris > al. *birke*), angl. *birch-tree* [...].

Per la seva importància dins l'obra, també s'indexen els gentilicis i en la base de dades es guarden amb una etiqueta pròpia que en permet la recuperació sistemàtica posterior. A finals de juny de 2021 la base allotjava 190 gentilicis. Generalment, aquests termes s'entren respectant la grafia de l'obra. Amb tot, en cas que apareguin transcrits fonèticament, es normalitzen segons l'ortografia actual. A més de la categoria i la llengua, de cada gentilici se n'indica el topònim a què fa referència. Vegeu, per exemple, les denominacions dels habitants d'Alpens recollides en l'*OnCat* (II, 168a25):

Gentilici: *alpensíns* o *pənsiróns* a Borredà i a Ripoll (1920); però jo l'únic que tinc anotat és *pənsiró*; i a Perafita hi ha la *Fonda Pensiró*, acreditada temps ha, 1934.

Gràcies a la prestació de la cerca en la modalitat «Acaba en», els gentilicis conviden a l'estudi de sèries acabades amb un mateix sufix. Així, si cerquem l'acabament *-eros* o *-ero*, aliè a la normativa, obtenim una nodrida sèrie: *aineros* (d'Aín, la Plana Baixa); *ampolleros* (de l'Ampolla, el Baix Ebre); *bellussero* (de Bellús, la Vall d'Albaida); *borriano* (de Borriana, la Plana Baixa); *burrianeros* (juntament amb *borriano* i el normatiu *borrianenc*); *busoteros* (de Busot, l'Alacantí); *calero* (de la Cala, l'Ametlla de Mar), recollit en diversos llocs de la costa catalana; *castelloneros* (de Castelló de la Plana) [en paraules de Coromines: «vulgarment *kastellonéros*, popular entre la gent del camp i dels suburbis»].

També hi trobem malnoms collectius, que juguen un paper identificador similar al dels gentilicis, si bé solen implicar una consideració negativa i, tot i que no sempre queda explícit dins l'obra, la lògica diu que han de ser de creació exògena. Per exemple, sobre els d'Altafulla: «Gentilici, no li'n sé altre que el malnom *mosquitaires*» (vol. II, 172b2); i sobre els d'Algemesí: «No hi ha gentilici popular, fora del pseudo-ètnic popular *Nofres* (pel patró, que és Sant Onofre): així a Carlet, Catadau, Alcúdia (J. G. M. 1935)». (II, 134b24-25).

Quant a les dites tòpiques i els refranys que conté l'obra, també s'indexen amb una categoria pròpia. Per poder-los classificar i trobar fàcilment, s'introdueix com a lema el

primer topònim que hi apareix. Es marca la categoria i la llengua, i, si escau, s'hi afegeix informació addicional, com ara les referències a altres autors o fonts bibliogràfiques. Al tombant de juny a juliol de 2021 hi ha classificades 45 dites tòpiques. Vegeu-ne tres exemples:

BENASAU

Poble del Migjorn valencià, entre Mariola i Aitana, al peu del Serrella.

[...]

N'hi ha, o hi ha hagut alguns homònims, en particular un de Menorca: «Damunt una roca sèc / en ço de *Biniatzau*, / i me vui abriga's sau / per por d'aplegà un 'mamèc'», Camps Merc. (*Folkl. Men.* I, 118).

La BISBAL

Nom repetit de poblacions o llocs que pertanyien al bisbe.

[...]

La *BISBAL de Falset*. Pron. *lə bizbal* (1020) (Vilella Alta), *la bizbál* 1920 (Vinebre) [...]. Cobla tòpica: «La figuera està molt alta / Cabassers mig amagat / *La Bisbal* sobre una roca, / Margalef dintre un forat» Mn. X. Plassa, de Prades, jo també en el Priorat ho he sentit així o «dalt d'una roca», J. M. Espinàs, *Viatge al Priorat*, en la pintoresca descripció que dona del lloc, recull la cobla en forma un poc diferent.

BORRIOL

Poble de la Plana septentrional de Castelló.

[...]

ETIM. És molt versemblant que es vagi crear aquest nom, en temps mossàrabs o visigòtics, quan Cast. de la Pna. no existia, o a penes —entorn de l'actual casc urbà potser no hi havia sinó el *Castelló del Sas*, *medina al-Hadra* o *Hadrel*, i algun poblat moro com el de *Ibin al-Hamís* (Vilafamés).

Suposant que havent-hi llavors contacte urbà directe amb Borriana (15 k. més al S.), naixeria el nom de *Borriol* com un eco filial del de Borriana; tal com ha quedat, indeleble, en la dita de la tradició popular: «entre *Borriana* i *Borriol* / feren un fillol: / hui val tant el fillol / com *Borriana* i *Borriol*», oportunament recollida per Soler i Godes (1-IX-1934) i d'altres.

5. L'APORTACIÓ IMPRESCINDIBLE DELS SEUS COL·LABORADORS

A més de J. Mascaró Passarius, coautor del primer volum (*Toponímia antiga de les Illes Balears*), que apareix com a col·laborador amb el nom de Josep Mascaró en la resta de volums, hi ha quatre redactors identificats per les inicials dels seus noms en els volums restants (II al VIII): Joan Ferrer Costa (J.F.C.), Xavier Terrado (X.T.), Philip Rasioco (Ph.R.) i Joseph Gulsoy (J.G.), que ordenem segons la quantitat d'articles signats. Llegim al respecte aquest passatge de la recensió que Emili Casanova (2000) va escriure per a *Estudis Romànics* en el número de la represa d'aquesta revista:

En aquest nou pla, constrenyits per la por a l'edat de Coromines, es van seleccionar els materials en tres grups: 1) Noms d'etimologia molt incerta, fonamentalment d'origen substràtic o preromans (iberobasc, cèltic, indoeuropeu precèltic) i adstràtic (àrab, germànic o mossàrab), que convenia altament que foren redactats personalment per Coromines. Aquests, els estudiava el mestre, encara que una part dels de la zona occidental la trobem firmada per Xavier Terrado. 2) Noms que presentaven un grau de dificultat etimològica menor, però que no eren clars des d'un punt de vista etimològic. Eren estudiats pels seus col·laboradors i pel mateix Coromines, que amb el seu titànic treball supliria les mancances temporals dels seus col·laboradors, com ens diu Gulsoy. 3) Noms l'etimologia dels quals era clara, transparent i correcta ja a través del *DCVB*, o que ja havien estat estudiats per Coromines en les seues obres (especialment en els *ETC* i en el *DECat*). (Casanova 2000: 251)

Cal tenir en compte, a més, que hi ha diversos articles signats per Joan Coromines [amb l'abreviatura J.C.] amb alguns dels seus col·laboradors. Hi ha també freqüents afegitons de Coromines als articles redactats pels col·laboradors.

6. CONCLUSIONS

El projecte de «Digitalització, buidatge i tractament textual de l'*Onomasticon Cataloniae*» té com a objectiu principal posar a disposició pública, tant dels especialistes en particular com en general dels interessats per l'onomàstica (i particularment els topònims), aquest tresor que un ancià Coromines va escometre amb l'ajuda imprescindible dels seus fidels col·laboradors.

Gràcies a la digitalització de l'*OnCat*, ja assolida el març de 2021, qualsevol interessat pot consultar a la carta a través de l'enllaç <<https://oncat.iec.cat/>> una versió digital que manté la fesomia de l'original publicat en vuit volums entre 1989 i 1997. Però, amb el buidatge i tractament textual que es troba en curs d'elaboració, confiem que d'aquí a poc temps sigui possible accedir a molts més continguts que ara mateix queden «amagats» i als quals no es podia arribar a partir dels índexs originals en paper. Així, informacions addicionals relatives a antropònims, lèxic, gentilicis (i ocasionalment malnoms col·lectius), dites tòpiques i o parèmies relacionades amb topònims. A més, amb les noves aportacions es farà més visible la presència d'altres espais romànics (cal reivindicar la figura del Coromines romanista, com ell mateix volgué fer-ho): aragonès, castellà, asturleonès, gallec i portuguès; occità, amb una atenció específica al d'Aran (territori especialment estudiat i estimat per Coromines), francès, italià i italomànic...

D'altra banda, aquesta part de l'univers corominià que és l'*Onomasticon* deixarà també a la vista de qualsevol interessat aspectes vitals tan rellevants com la implicació en l'obra de diverses persones i personalitats: les nombrosíssimes mencions de Josep Maria de Casacuberta, mestre fundador de l'obra; les també sovintejades aparicions textuales del generós col·laborador-informador Josep Giner i March; per no parlar dels abnegats col·laboradors-redactors, que l'obra registra crípticament ací i allà (J.F.C. = Joan Ferrer i Costa; X.T.: Xavier Terrado; Ph.R. = Philip Rasico; J.G. = Joseph Gulsoy). Fins i tot, d'un

personatge prou insospitable dins l'obra, com és «Bàrbara de Haro»; la «dona de record immarcescible».

7. BIBLIOGRAFIA

- CASANOVA, Emili (2000): recensió de l'*Onomasticon Cataloniae*, *Estudis Romànics* 22, p. 249-260.
- CASANOVA, Emili (2006): «La presenza della toponimia romanza nell'*Onomasticon Cataloniae* di Joan Coromines», *I nomi nel tempo e nello spazio. Atti del XXII Congresso Internazionale de Scienze Onomastiche. Pisa, 28 agosto–4 settembre 2005*. Pisa: Edizioni ETS, 2006, p. 121-140.
- CASANOVA, Emili (2012): «La recepció de l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines en la Romània», dins *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrès Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques. Annex. Secció 12*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, p. 2854-2870.
- CASANOVA, Emili (2018). «L'empremta de Josep Giner en l'obra de Joan Coromines», *eHumanista*, 14 (2018), p. 298. <https://www.ehumanista.ucsb.edu/sites/secure.lsit.ucsb.edu/span.d7_eh/files/sitefiles/ivitra/volume14/C/4.%20Casanova.pdf>.
- COROMINAS, Juan (1931): *Vocabulario aranés. Tesis doctoral*. Barcelona: Imprenta de la Casa de la Caridad.
- COROMINES, Joan (1990): *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*. Barcelona: Curial.
- DCECH = Joan Corominas, con la colaboración de José A. Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos, 1980-1991, 6 vol.
- DECat = COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes / Caixa de Pensions «la Caixa», 10 vol.
- GARCÍA ARIAS, Xosé Lluís (1977): *Pueblos asturianos: el porqué de sus nombres*. Gijón. Obra consultable a través de l'enllaç <<https://mas.lne.es/toponimia/>>.
- GARGALLO GIL, José Enrique (2013): «La dona de record immarcescible. Ecos almerienses en la obra etimològica de Joan Coromines», *Anuari de Filologia. Estudis de Lingüística*, 3, p. 1-31.
- GARGALLO GIL, José Enrique (2018): «Toponímia “xurra” dins l'obra etimològica de Joan Coromines», dins *Actes de l'XI Jornada d'Onomàstica / III Congrès de la Societat d'Onomàstica (Elda i Petrer 2017)*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 83-99.
- GARGALLO GIL, José Enrique (2021): «Proyección románica del *Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines», Lene Schøsler, Juhani Härmä (ed.), amb la col·laboració de Jan Lindschouw, *Actes du XXIXe Congrès international de linguistique et de philologie romanes (Copenhague, 1-6 juillet 2019)*. Strasbourg: Société de Linguistique Romane; Éditions de linguistique et de philologie, vol. I, p. 597-608.

- GARGALLO GIL, José Enrique (en premsa): «El Pirineo aragonés en el *Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines», *VIII Trobada d'Estudios e Rechiras arredol d'a Luenga Aragonesa e a suya Literatura* (3 d'octubre de 2020). Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.
- MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep (2012): «Josep M. de Casacuberta i l'Institut d'Estudis Catalans» dins *Josep M. de Casacuberta i Roger: sessió en memòria, Sala Pere i Joan Coromines, 25 de gener de 2011*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 11-19.
- RIBES I MARÍ, Enric (2005): *La supervivència de la toponímia precatalana d'Eivissa i Formentera i l'Onomasticon Cataloniae*. Barcelona / Palma de Mallorca: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Universitat de les Illes Balears.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1992 [1982]): *Els pobles valencians parlen els uns dels altres. Sector septentrional*. Estella (Navarra): Fundació Caixa de Castelló / Obra Social i Cultural Bancaixa.